

РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Атрошенко Тетяна Юріївна

Анотація. У статті розглядається соціальний досвід як джерело врегулювання суспільного життя, встановлення якісно нових стосунків між людьми та групами. Визначаються особливості набуття учнями соціального досвіду в умовах школи, необхідність отримання ними навчальної інформації у поєднанні з інформацією, пов'язаною з особистісним становленням. Встановлено, що установки, надані дитині освітнім закладом, впливають на усвідомлення нею мотивів власної поведінки, оцінок та самооцінок. Орієнтуючись на те, що школа постає осередком, де відбувається самовиховання у напрямку, бажаному для суспільства, визначено критерії, показники та рівні сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку, а також завдання, які має ставити перед собою педагог для підвищення рівня сформованості соціального досвіду учнів.

Ключові слова: соціальний досвід; підлітковий вік; соціальне середовище; ціннісні орієнтації.

УРОВНИ СФОРМИРОВАННОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ОПЫТА У УЧАЩИХСЯ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Атрошенко Татьяна Юрьевна

Аннотация. В статье рассматривается социальный опыт как источник урегулирования общественной жизни, установления качественно новых отношений между людьми и группами. Определяются особенности приобретения учениками социального опыта в условиях школы, необходимость получения ими учебной информации в сочетании с информацией, связанной с личностным становлением. Определено, что установки, предоставленные ребенку образовательным учреждением, влияют на осознание им мотивов собственного поведения, оценок и самооценок. Ориентируясь на то, что школа является центром, где происходит самовоспитание в направлении, желательном для общества, определены критерии, показатели и уровни сформированности социального опыта у учащихся подросткового возраста, а также задачи, которые должен ставить перед собой педагог для повышения уровня сформированности социального опыта учеников.

Ключевые слова: социальный опыт; подростковый возраст; социальная среда; ценностные ориентации.

THE LEVELS OF FORMED SOCIAL EXPERIENCE OF TEENAGERS

Tetiana Atroshenko

Resume. The formed social experience defines the person's ability to interact in the social environment and, thus, her potential as citizen - the creator of her state. There are a lot of opportunities for this in the school's area. The child as a social being has certain manifestations of his position in society. The systematization of these manifestations allows us to determine the level of formed social experience of a pupil.

The aim of article is to define and theoretically substantiate the levels of formed social experience of teenagers.

If social experience is not enough, the person does not show her social position, determines her value orientations, moral and ethical ideals. The educational environment allows her to get social knowledge, skills and abilities more organized, better understand and comprehend them. When a teenager communicates with pupils and teachers, studies certain material from different disciplines, takes part in school activities, he involuntarily learns the norms and values that regulate his further life.

We have distinguished four criteria of formed social experience of teenagers: cognitive, value-orientation, communicative, active. Based on these criteria, we have identified three levels of formed social experience of teenagers: low, medium and high. Centered on certain criteria and indicators, we can argue that the high level of formed social experience is shown by teenagers who understand the peculiarities of the course of social phenomena. They are able to accept and follow to social norms, aimed at assimilating positive values, have the ability to work in a group, try for realization of effective socially significant activity.

Keywords: social experience; teenager age; social environment; value orientations.

Діяльність дитини як соціальної істоти базується на сукупності певних уявлень, переконань та оцінок, які визначають її ставлення до оточуючої дійсності. Засвоєний особистістю соціальний досвід накладає відбиток на розуміння нею основ співжиття в суспільстві, виконання соціальних ролей. Крім того, дивлячись на себе крізь призму взаємодії з іншими людьми, підліток формує власний образ «Я». Відповідно, сформований соціальний досвід визначає можливості людини до взаємодії в соціальному середовищі, а, отже, її потенціал як громадянина – творця своєї держави. І саме в теренах школи існує безліч можливостей для цього. Хоча в підлітковому віці авторитет школи для учня знижується, проте вона все ж залишається основним осередком впливу на нього.

Дитині як соціальній істоті притаманні певні прояви своєї позиції в суспільстві загалом та середовищі школи зокрема, через які відображається наявний в неї соціальний досвід. Систематизація цих проявів дає змогу визначити рівень сформованості в учня соціального досвіду, а отже – дослідити, наскільки ефективно відбувається його соціалізація.

Соціальний досвід підростаючого покоління у своїх працях розглядають О. Алеко, І. Бех, Т. Білан, Н. Голованова, М. Даурова, О. Іванова, Т. Кухаренко, Г. Марчук, О. Назарук, І. Неясова, В. Орел, А. Поліщук та ін. Дослідженню формування соціального досвіду підлітків присвятили свої праці Л. Сафронова, І. Стародубцева, Н. Устинова тощо. Питанню розвитку соціального досвіду в школі приділили увагу дослідники Д. Алфімов, О. Архипов, С. Архипова, А. Карпов. Проте виокремлення рівнів сформованості соціального досвіду в умовах школи не знайшло достатньої уваги в наукових доробках.

Мета статті – виокремити та теоретично обґрунтувати рівні сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку.

Варто звернути увагу на багатогранність соціального середовища, у яке включений підліток. Адже соціальне середовище, у межах якого відбувається накопичення соціального досвіду, охоплює людину і створює відповідні умови її життєдіяльності. Воно «втягує» людину в певну формалізовану діяльність, яка дозволяє індивіду виробити власні погляди, набути певних навичок.

Життя у своїх виявах спонукає людину до постійного включення в певні обставини, які вимагають мати відносно стійку позицію, і тільки завдяки особистій системі тлумачення людина підготовлена до того, щоб щодня успішно управлятися з

новим досвідом. Така внутрішня робота відбувається протягом життєвого шляху людини з різними кінцевими результатами, навіть якщо негативними – це також набуття власного досвіду. Накопичувати досвід людина може усе своє життя, проте важливішим є співвіднесення досвіду з ідеалами, інтересами особистості, з пошуком сенсу життя [4, с 21].

Через соціальний досвід відбувається урегулювання суспільного життя, встановлення якісно нових стосунків між людьми та групами, пошук нового способу життя, якіснішого та змістовнішого [1, с. 17]. Якщо соціальний досвід засвоєно недостатньо, особистість не отримує змоги повною мірою проявити свою соціальну позицію, визначити ціннісні орієнтації та морально-етичні ідеали. Установки, надані дитині освітнім закладом, впливають на усвідомлення нею мотивів власної поведінки, оцінок та самооцінок.

У процесі навчання у школі чи іншому освітньому закладі дитина отримує переважно академічні знання та необхідні для їх засвоєння й використання вміння. Проте в той же час вона повинна набувати певних систематизованих соціальних знань, умінь і навичок, які доповняють соціальний досвід, отриманий дитиною стихійно, і забезпечать їй більш ефективно засвоєння соціальних норм, установок, цінностей, ролей. Особливо важливими такі знання, вміння і навички стають у тих випадках, коли дитині необхідна спеціальна допомога в її соціалізації [5, с. 111]. Тому освітній процес має організовуватися таким чином, щоб сукупність навчальної інформації про навколишній світ отримувалася у гармонійному поєднанні з інформацією, пов'язаною з особистісним становленням, з процесом удосконалення поведінки дитини, її моральної свідомості.

Як стверджує Л. Канішевська, формування соціального досвіду ефективно здійснюється під час соціально-культурної діяльності. Змістом соціально-культурної діяльності вона вбачає інтелектуальний, емоційний і досвід «поведінки» особистості, який визначає вибір тих чи інших видів діяльності. Чим ширший діапазон вибору, тим більше особистість залучена до реальних життєвих процесів, тим швидше скорочується дистанція між «загальнолюдськими уроками життя» і «власним досвідом» (прожитим і пережитим самостійно) [3, с. 117]. Отримуваний індивідом досвід передбачає перетворення надбань людської історії на внутрішні надбання особистості. Він є наслідком та джерелом діяльності, забезпечує її відтворення. Тому, включаючись у різні види діяльності, людина в будь-якому разі отримує відомості про навколишній світ. Освітнє середовище дає їй змогу отримувати соціальні знання, уміння та навички більш керовано, краще усвідомлювати та осмислювати їх.

Так, особливої уваги набуває здобуття під час навчально-виховного процесу позитивних ціннісних орієнтацій. Пошанування цінностей кожним індивідом – від органічної убудованості в структуру гуманітарних відносин, до яких він долучається через канали виховання. Виховання вирішує його долю, закладаючи вектор самозвеличення, націлюючи на єдність свідомості особистості за допомогою самоповаги [2, с. 46]. Що ж до співвідношення знання та цінностей, варто зауважити, що у процесі навчання дитина не тільки пізнає світ, але й діє у своєму подальшому житті на основі отриманого знання. Тобто знання в широкому значенні включає не лише уявлення про те, що має місце, але і плани на майбутнє, оцінки, норми, обіцянки, застереження, ідеали, зразки та ін.

Спілкуючись с однолітками та вчителями, вивчаючи певний матеріал з різних дисциплін, беручи участь у шкільних заходах, підліток мимовільно створює свою понятійну логосферу, засвоює норми та цінності, переймає традиції та ідеали, які регламентують його подальше життя. Учень привчається до соціальних ролей та засвоює прийняті у суспільстві значення. Школа намагається підвищити позитивний та

знизити негативний вплив соціуму на особистість, проте не завжди їй вдається достатньо вдало реалізувати свій потенціал для забезпечення того, щоб зразки життєдіяльності та ідеали не тільки усвідомлювались підлітком, а й переживались. Крім того, дитині в цьому віці ще важко контролювати пропоновані їй норми поведінки, переважно вона їх тільки засвоює.

Орієнтуючись на те, що школа постає транслятором соціальних впливів, осередком, де відбувається самоактуалізація дитини у близькому оточенні, самовиховання у напрямку, бажаному для суспільства, виділяємо чотири критерії сформованості соціального досвіду учнів підліткового віку:

1. Когнітивний – визначає наявність у підлітка знань про соціальні явища, ступінь усвідомлення значення дотримання норм для функціонування суспільства, поінформованість підлітка щодо можливостей взаємодії у шкільному середовищі.

2. Ціннісно-орієнтаційний – пов'язаний зі спрямованістю учня на вироблення системи стійких переконань, оцінкою наявних у суспільстві ціннісних орієнтацій, норм та установок і їх інтеріоризацією на основі цієї оцінки.

3. Комунікативний – характеризує підлітка з точки зору його взаємовідносин зі шкільним колективом, адаптованості до умов школи, уміння встановити контакт, брати участь у спільній діяльності.

4. Діяльнісний – розкриває вміння учня діяти, відповідно до прийнятих у суспільстві норм, переймати наявні зразки поведінки.

З огляду на визначені критерії, можемо виділити три рівні сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку: низький (табл. 1), середній (табл. 2) та високий (табл. 3).

Таблиця 1

Характеристика низького рівня сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку у відповідності до запропонованих критеріїв

Критерій	Показники
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – низька обізнаність із правилами та нормами, прийнятими в суспільстві; – засвоєння нових норм та правил поведінки відбувається мимовільним шляхом; – не усвідомлення доцільності використання норм та правил поведінки в повсякденному житті; – слабке уявлення про соціальні відносини, значення соціальних дій; – відсутність поінформованості учнів щодо заходів, які відбуваються у школі та за її межами, незацікавленість у цій інформації; – неусвідомлення значення командної взаємодії; – погане усвідомлення своєї соціальної позиції в суспільстві; – несформованість чіткого образу «Я»;
Ціннісно-орієнтаційний	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність зацікавленості в засвоєнні загальнолюдських цінностей; – негативізм чи байдужість по відношенню до прийнятих у суспільстві норм та правил; – відсутність єдності власних і суспільних потреб та інтересів; – споживацтво та індивідуалізм; – відсутність усвідомлення значимості соціальних заходів школи;

	<ul style="list-style-type: none"> – погана сформованість навичок самоаналізу – неспроможність порівняння особистої поведінки з соціальними нормами й цінностями; – неспроможність адекватно оцінити пропоновані суспільством цінності; – неспроможність адекватно оцінити себе у соціальній дійсності; – необізнаність зі звичаями, прийнятими у суспільстві, нехтування ними;
Комунікативний	<ul style="list-style-type: none"> – утруднена адаптація до умов школи, учнівського колективу; – асоціальність; – негативна оцінка підлітком учнівського колективу; – недостатня адекватність емоційних реакцій у спілкуванні; – наявність труднощів під час спільної діяльності, командної роботи; – труднощі в процесі сприйняття та передачі інформації, почуттів, інтересів;
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність постійного дотримання загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги; – неволодіння способами соціально-прийнятної діяльності; – соціальна пасивність і відчуження; – неорганізованість і беззмістовність дозвілля; – низька зацікавленість в участі у соціально корисних заходах; – пасивне перейняття наявних у суспільстві форм та зразків діяльності (трудової та суспільної); – відсутність спрямованості на суспільну діяльність; – відсутність установки на соціальну творчість.

Таблиця 2

Характеристика середнього рівня сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку у відповідності до запропонованих критеріїв

Критерій	Показники
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – обізнаність підлітків зі структурою суспільства, його нормами та правилами; – засвоєння нових норм та правил поведінки відбувається мимовільним шляхом, проте з позитивною налаштованістю щодо засвоюваного; – недостатньо добре усвідомлення доцільності використання знань щодо норм та правил поведінки у повсякденному житті; – наявне уявлення про соціальні відносини, проте недостатнє розуміння значення соціальних дій; – слабка поінформованість учнів щодо заходів, які відбуваються у школі та за її межами; – ситуативне усвідомлення необхідності командної взаємодії, більшою мірою пов'язане з настроєм або власними мотивами; – усвідомлення своєї соціальної позиції в суспільстві; – недостатня сформованість позитивного образу «Я»;

Ціннісно-орієнтаційний	<ul style="list-style-type: none"> – позитивне ставлення підлітка до засвоєння загальнолюдських цінностей, проте з недостатнім їх усвідомленням; – дотримання норм та правил, прийнятих у суспільстві, лише орієнтуючись на референтних осіб; – ситуативний вияв соціально-значущих якостей: альтруїзму, відповідальності тощо; – суспільні та власні потреби й інтереси більшою мірою виступають у єдності; – усвідомлення значимості соціальних заходів школи залежить від їх особистісної значимості; – недостатня сформованість навичок самоаналізу – порівняння особистої поведінки з соціальними нормами й цінностями; – спроможність адекватно оцінювати пропонувані суспільством цінності з недостатньою спроможністю зробити їх особистими; – здатність адекватно оцінити себе у соціальній дійсності; – лояльність звичаям, прийнятим у суспільстві;
Комунікативний	<ul style="list-style-type: none"> – задовільна адаптованість до умов школи, учнівського колективу; – симпатія до інших людей виявляється не одразу; – оцінка підлітком учнівського колективу залежить від ситуації; – адекватність емоційних реакцій у спілкуванні; – здатність до роботи в команді при наявності в ній лідера; – здійснення обміну інформацією, почуттями й інтересами залежить від настрою, ставлення до оточуючих;
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – дотримання загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги тільки з близьким оточенням; – соціальна активність та ініціативність опосередкована настроєм або особливостями взаємодії з іншими членами колективу; – непостійність використання способів соціально-прийнятної діяльності; – змістовне дозвілля, інколи характеризується соціальною спрямованістю; – ситуативна зацікавленість в участі у соціально корисних заходах; – перейняття форм та зразків діяльності (трудової та суспільної) лише від референтних осіб; – позитивна спрямованість на різноманітну суспільну діяльність, проте неврахування в ній своїх нахилів і здібностей; – неусвідомлена установка на соціальну творчість.

Таблиця 3

Характеристика високого рівня сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку у відповідності до запропонованих критеріїв

Критерій	Показники
Когнітивний	– обізнаність підлітків зі структурою суспільства, його

	<p>нормами та правилами, зацікавленість у засвоєнні нових;</p> <ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення необхідності дотримання норм та правил поведінки в повсякденному житті; – уявлення, розуміння значення соціальних дій, соціальних відносин; – поінформованість учнів щодо заходів, які відбуваються у школі та за її межами; – усвідомлення необхідності командної взаємодії; – усвідомлення своєї соціальної позиції в суспільстві; – сформованість позитивного образу «Я»;
Ціннісно-орієнтаційний	<ul style="list-style-type: none"> – позитивне ставлення підлітка до засвоєння загальнолюдських цінностей; – сформованість соціально-значущих якостей: альтруїзму, відповідальності тощо; – солідарність прийнятим у суспільстві нормам та правилам; – єдність потреб та інтересів суспільства й учня як його члена; – усвідомлення значимості соціальних заходів школи; – сформованість навичок самоаналізу – порівняння особистої поведінки з соціальними нормами й цінностями; – спроможність адекватно оцінювати пропонувані суспільством цінності, робити їх особистими; – сформованість емоційно-ціннісного та оціночного ставлень до себе у соціальній дійсності; – лояльність звичаям, прийнятим у суспільстві;
Комунікативний	<ul style="list-style-type: none"> – адаптованість до умов школи, учнівського колективу; – виявлення симпатії до інших людей; – позитивна оцінка підлітком учнівського колективу; – адекватність емоційних реакцій у спілкуванні, відсутність труднощів у встановленні емоційного контакту; – здатність до участі у спільній діяльності, роботи в команді; – відкритість взаємному обміну інформацією, почуттями, інтересами;
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – дотримання загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги; – оволодіння способами соціально-прийнятної діяльності; – соціальна активність та ініціативність; – змістовність та соціальна спрямованість дозвілля; – зацікавленість в участі у соціально корисних заходах; – активне перейняття наявних у суспільстві форм та зразків діяльності (трудової та суспільної); – позитивна спрямованість на різноманітну суспільну діяльність відповідно до наявних нахилів і здібностей; – установка на соціальну творчість.

Для того, щоб сформований в учня соціальний досвід перебував на високому рівні, необхідно вирішити такі завдання:

- ознайомлення з системою соціальних знань, умінь і навичок;
- вироблення солідарності соціальному середовищу;
- формування навичок міжособистісної взаємодії;

- розширення світогляду особистості, його емоційного, морального та вольового компонентів;
- виховання поваги до загальнолюдських цінностей і вироблення на їх основі власних ціннісних орієнтацій;
- мотивація учня до самостійного пізнання навколишнього світу.

Отже, спираючись на визначені критерії та показники, можемо стверджувати, що високий рівень сформованості соціального досвіду проявляють учні підліткового віку, які розуміють особливості перебігу соціальних явищ, спроможні приймати та дотримуватися суспільних норм, спрямовані на засвоєння позитивних цінностей, мають здатність працювати в колективі, прагнуть до реалізації ефективної суспільно значущої діяльності. Перспективи подальших розвідок висвітленої проблеми полягають у визначенні та обґрунтуванні способів підвищення рівня сформованості соціального досвіду учнів підліткового віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атрошенко Т. Ю. Формування соціального досвіду підлітків як науково-педагогічна проблема [Електронний ресурс] / Т. Ю. Атрошенко // Zbir artykuw naukowych. Konferencji Miedzynarodowej NaukowoPraktycznej «Pedagogika. Priorytetowe obszary badawcze: od teorii do praktyki» (28.02.2017) – Warszawa : Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017. – pp. 16–17. – Режим доступу : http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/file/scientific_conference_62/62-31.pdf#page=16.
2. Ильин В. В. Аксиология / В. В. Ильин. – М. : Изд-во МГУ, 2005. – 216 с.
3. Канішевська Л. В. Організація соціально-культурної діяльності старшокласників шкіл-інтернатів з формування соціального досвіду / Л. В. Канішевська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць / Ін-т проблем виховання АПН України. – Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2010. – Вип. 14, кн. I. – С. 116–124.
4. Назарук О. Соціальний досвід молоді людини як передумова реалізації соціального потенціалу / О. Назарук // Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації : Матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції 18-20 травня 2006 року. – Рівне : РДГУ, 2006. – С. 20–23.
5. Социальная педагогика: Курс лекций: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под общ. ред. М. А. Галагузовой. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 416 с.

REFERENCES:

1. Atroshenko, T. (2017). Formation of teenagers social experience as a scientific and pedagogical problem. *Zbir artykuw naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Pedagogika. Priorytetowe obszary badawcze: od teorii do praktyki»* (pp. 16-17). Warszawa : Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour». Retrieved from http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/file/scientific_conference_62/62-31.pdf#page=16 (in Ukrainian)
2. Iliin, V. V. (2005). *Axiology*. Moscow: MHU. (in Russian)
3. Kanishevskaya, L. V. (2010) Organization of social and cultural activities of senior pupils of boarding schools for the formation of social experience. *Theoretical and methodical problems of education of children and pupils: collection of scientific works*, 14, 116-124. (in Ukrainian)

4. Nazaruk, O. (2006). Social experience of a young person as a prerequisite for the realization of social potential. *Spiritual and creative potential of student youth: psychological and pedagogical problems of formation and implementation: Materials of the III All-Ukrainian scientific and methodical conference* (pp. 20-23). Rivne: RDHU. (in Ukrainian)
5. Galaguzova, M. A. (Ed.). (2003). *Social pedagogy*. Moscow: VLADOS. (in Russian)